

PANAIT ISTRATI

CIULINII BĂRĂGANULUI

Prefață, curriculum vitae și bibliografie
TEODOR VÂRGOLICI

EDITURA GRAMAR
București, 2009

Casa Thüringer. Ediție bilingvă, îngrijită de Zamfir Bălan. Brăila, Editura Istros, Muzeul județean Brăila, Casa memorială „Panait Istrati“, 1998.

Pelerinul înimii. Antologie, Cuvânt înainte și traducere de Alexandru Talex, București, Editura Minerva, 1998.

Cum am devenit scriitor, vol. I-II. Reconstituire pe bază de texte autobiografice, alese, traduse și adnotate de Alexandru Talex. București, Editura Florile Dalbe, 1998.

Chira Chiralina (Neranțula, Codin). Prefață de Teodor Vârgolici. București, Editura Coresi, 1999.

Mediterana. Răsărît de soare. Traducere și Cuvânt înainte de Mircea Iorgulescu, București, Editura Compania, 2001.

Opere, vol. I-II. Ediție îngrijită, cronologie, note și comentarii de Teodor Vârgolici. Introducere de Eugen Simion, București, Editura Academiei române și Editura Univers Enciclopedic, 2003.

Spovedania unui învins. Traducere de Ion Pas. București, Editura 100+1 Gramar, 2006.

T.V.

CIULINII BĂRĂGANULUI

Dedic această carte poporului român, celor 11 000 de țărani asasinați de către guvernul român, celor trei sate rase cu lovitură de tun: Stâniște, Băilești și Hodivoaia – crime săvârșite în martie 1907 și rămase nepedepsite.

martie 1928

PANAIT ISTRATI

I

Când sosește toamna, întinsele câmpii țelinoase ale Munteniei dunărene se pun să trăiască, timp de-o lună, existența lor milenară.

Aceasta începe chiar în ziua de sfântul Pantelimon. În ziua aceea, vântul dinspre Rusia, pe care noi îl numim Muscalul sau Crivățul, mătură, cu suflarea lui de gheăță, nesfârșitele întinderi; dar, cum pământul arde încă, înfierbântat ca un cupitor, Muscalul își cam rupe dinjii în el. N-are a face! Barza, care stă pe gânduri de mai multe zile, își țintește ochiu-i roșu asupra aceluia ce-o dezmiardă în răspăr și iată-o plecată spre ținuturile calde, căci ei nu-i place Muscalul.

Plecarea acestei păsări respectate, puțin cam temută la țară – ea aduce foc în plisc, dacă-i strici cuibul – plecare așteptată, pândită de ialomitean sau de brăilean, pune capăt stăpânirii omului asupra gliei Domnului.

După ce a urmărit pe barză în zborul ei, până a pierdut-o din vedere, cojanul își îndeasă căciula pe urechi, tușește ușor, din obișnuință, și, gonind câinele care i se vâră între picioare, intră în casă:

– Ia vedeți, băieții ăia să înceapă să-adune uscături!

La aceste cuvinte, femeia și copiii tușesc și se înfioară la rândul lor, tot din obișnuință:

– Au plecat berzele?

– Plecat...

Atunci, Bărăganul ia comanda.

El o face, mai întâi, lăsându-se greu, ca un om care s-ar trânti cu față la pământ și n-ar mai voi nici să se scoale, nici să moară. Un uriaș!

Întins, de când lumea, peste toate țărinile pe care le arde soarele, între duioasa Ialomiță și Dunărea ursuză, Bărăganul se află, cât ține primăvara și vara, în luptă vicleană cu omul harnic pe care nu-l iubește și căruia îi refuză orice bună stare, afară doar de aceea de-a hoinări și de-a urla în toată voia. De-acolo vine și vorba, cunoscută în toate țările locuite de români și care se adresează aceluia ce-și îngăduie prea multe libertăți în public:

– Ia ascultă, mă: ce, ori te crezi aici pe Bărăgan?...

Căci Bărăganul e singuratic. Pe spatele lui, nici un copac! Și de la un puț la altul, ai tot timpul să mori de sete. Nici împotriva foamei nu prea e treaba lui să te apere. Dar, dacă cumva ești înarmat contra acestor două nevoi ale gurii și dacă vrei să te afli singur cu Dumnezeul tău, atunci du-te pe Bărăgan: e ținutul pe care Creatorul l-a hărăzit Munteniei, pentru ca românul să poată visa învoie.

O pasare care zboară între două lanțuri de munți e ceva demn de milă. Pe Bărăgan, aceeași pasare urcă, cu ea, în zbor, pământul și depărtatele lui zări. Întins pe spate, simți cum talerul pământesc se înalță spre zenit. E cea mai frumoasă ascensiune, ce poate să facă nevoiașul lipsit de toate.

Acestei împrejurări s-o fi datorind și faptul că locitorul Bărăganului, ialomiteanul, e o ființă oarecum tăcută. Și cu toate că știe să glumească și să facă haz, când i se dă prilej, îi place și mai mult să asculte cuviincios. E fiindcă viața lui e grea și el nădăduiește mereu că cineva va veni poate odată să-i arate cum ar putea să muncească, mai cu folos, îndărătnicul lui Bărăgan.

Visări, gândiri, înălțare și pântec gol, iată ce dă gravitate omului născut pe Bărăgan – această pustietate, care ascunde apa în adâncurile ei și unde nimic nu răsare de la sine, nimic, afară de ciulini.

*

Nu e vorba de acei scaieți care cresc ca păpușoiul și fac o frumoasă floare liliachie, ca un pămătuf, pe al cărui puișor fetele îl tund în seara de sfântu' Toader, cântând:

Coditele fetelor,
Cât codița iepelor!

Ciulinii, de care e vorba aici, apar de îndată ce se topește zăpada, sub forma unei ciuperci, un zbârcioig. În mai puțin de-o săptămână, dacă e cald, ei năpădesc pământul. Așa e tot ce Bărăganul poate să îndure pe spinarea lui. Mai îndură și turmele de oi, care sunt lacome de acest ciulin și îl pasc aprig. Dar, cu cât îl pasc, cu atât el crește, se rotunjește mereu și ajunge să atingă dimensiunile unei mari damigene. Atunci oile se opresc de a-l mai paște, îl lasă în pace, căci înceapă groaznic. Știe să se apere, buruiana dracului! Ca și buruiana omenească: cu cât e mai netrebuincioasă, cu atât știe să se apere mai cu înverșunare.

Dar ce siguranță avem noi despre ce e trebuincios ori netrebuincios pe pământ?

Atâtă timp cât ialomiteanul se zbate, se încăpătânează să smulgă țelenei un căuș de porumb sau cățiva cartofi, Bărăganul nu e interesant. Nu trebuie să-l vizitezi. E ceva pe dos, ca o femeie îmbrăcată în zdrențe, ca o mahalagioaică împodobită cu diamante. Pământul n-a fost dat omului numai cu scop să-i umple burta cu mălai. Mai sunt și colțuri hărăzite reculegerii.

Âsta e Bărăganul!

Poți vedea atunci, din depărtare în depărtare, un cioban care stă cu spatele întors spre miazănoapte și întârzie cu păscutul turmei. Nemișcat locului, sprijinit pe bâta lui, vântul îl clatină uneori, parcă ar fi de lemn.

În jurul lui, atât cât privirea poate să cuprindă roată, nu mai vezi decât ciulinii, nenumăratul norod al ciulinilor. Plini, stufoși, ai zice că-s niște oi cu lâna de oțel. Numai spini și sămânță. Sămânță de răspândit pe pământ, ca să crească ciulinii, numai ciulinii.

Ca și ciobanul, la fel se clatină și ei. Căci în masa lor compactă, Muscalul suflă mai cu îndărjire, în vreme ce Bărăganul ascultă, iar cerul de plumb strivește pământul, în vreme ce păsările se dau peste cap în văzduh, risipite de vijelie.

Așa, o săptămână întreagă... Suflă... Ciulinii rezistă, îndoindu-se în toate chipurile, cu balonul lor fixat pe o tulpină scurtă, nu mai groasă decât degetul cel mic. Ei mai rezistă încă puțin. Dar ciobanul, nu! El lasă în plata Domnului strășnicia Domnului și se închide în bordeiul lui.

Noi spunem atunci: țipenie! Nu mai vezi om! E numai Bărăganul!

Și, Doamne, ce frumos e!

Cu tot avântul de care armăsarul lui e în stare, Crivățul galopează în împărăția ciulinilor, frământă cerul și pământul, amestecă norii cu pulberea, ucide zburătoarele – și iată-i porniți, ciulinii! Plecați să semene netrebnica lor sămânță.

Mica tulpină se frângă pocnind, cosită la rădăcină. Balonașele spinioase încep să se rostogolească, mii și mii! E marele pohod al ciulinilor, care „vin Dumnezeu știe de unde și se duc Dumnezeu știe unde“, spun bătrâni privind pe fereastră.

Ei nu pleacă toți deodată. Unii o șterg la cea dintâi suflare furioasă, adevărată puzderie de oi cenușii. Alții par să țină piept, nu vor să cedeze, dar ceilalți dau năvală peste ei, îi agață în goană și-i târasc. La un moment dat, îi vezi încolăcindu-se, formând mari

purcoaie ce se rostogolesc cu greu, până ce Crivățul se repede o dată cu furca lui, îi spulberă în văzduh, îi face să joace o horă îndrăcită și apoi iar îi împinge înainte.

Atunci să te duci să vezi Bărăganul!

Ai zice că, aici se cocoșează, aici se întinde, după voință, bucuros de toată lumea asta de ciulinii, care se dă de-a berbeleacul pe spinarea lui, pe când Crivățul își suflă turbarea.

Uneori, în clipe de liniște, Bărăganul parcă și reține suflarea, ca să simtă cum trec fugulița trei ori patru ciulinii, ca niște buni tovarăși, se ciocnesc unul de altul și se întrec în glumă, dar repede se pun în rând și o pornesc cot la cot.

Spre sfârșitul vijeliei, vin ciulinii singuratici. Sunt cei mai iubiți, fiind cei mai aşteptați.

Fie că tulpina lor nu-a fost destul de uscată, ca să se rupă de la început, fie că vor fi avut nenorocul de-a se fi întepenit un timp în cine știe ce sănț, fie, în fine, că o ceată de strengari i-a urmărit și oprit în drumul lor, ei sosesc cu întârziere, sărmanii. Și-i vezi cum se perindă izolați, rostogolindu-se ca niște cocoloașe de omuleți grăbiți. Văzduhul și tot Bărăganul îi privesc: sunt singuratici, adică cei mai iubiți.

Apoi, orice viață se oprește brusc. Nesfârșitele întinderi sunt curățate ca lespezile unei curți princiarie.

Atunci, Bărăganul se învăluie în cojocul lui de iarnă și se pune să-i tragă un pui de somn, care ține șase luni.

Dar ciulinii?

Ei își continuă povestea.

II

O poveste nemaipomenită, a pământului nostru românesc. Dar s-o iau mai bine de la început...

Deși băltăreț din Lăteni, de pe Borcea – această fiică a Dunării care cutează să se măsoare cu ea – nu sunt ialomițean de baștină. Părinții mei, amândoi olteni, săraci lipiți ca Iov, au plecat în lume

când aveam doi ani. Şi ce s-o mai lungesc? După nenumărate peregrinări prin douăzeci de judeće, își aruncară desagii și pe mine, care eram cât o ciubotă, în acest cătun care se oglindește în Borcea.

Poate să vă pară curios, dar aşa e. Părinții mei nu erau dintre cei care se lasă duși la munci grele, ca vitele la tăiere, mai ales tata, un uluit care cânta ca un apucat din fluier până ce leșina de foame. Şi la Lăteni, aveam cel puțin peștele la îndemână. Aproape că ne sărea singur în oală.

Primăvara și toamna, Borcea acoperea cu apele sale gălbui sute de hectare înțelenite. Şi în această pânză nesfârșită de apă, carasul, ciortanul și știuca roiau, că până și pisicile se duceau să se îmbuibe pe malul bălăilor. Atunci era vremea pescuitului cu cazarul. Adevarată mană cerească. Bărbați, femei și copii, goi până mai sus de genunchi, cu traista după gât, se împărau în trăgători, înaintând căt se poate de încet în câmpia înecată, fiecare având alături un cazar vechi, fără fund. Apa nu trecea niciodată de genunchi. Bălăindu-ne, peștele ne lovea peste picioare. Era însă albitură și noi umblam după cei mari. Acestora – după cum se știe – le plăcea să roadă din rădăcina ierburiilor, al căror creștet plutea pe apă. Asupra lor ne ațineam privirea, stând nemîșcați. Şi cum le vedeam clătinându-se, paf! cazarul, deasupra. Auzeam peștele zbătându-se între pereții vasului; n-aveai decât să-l apuci cu mâna și să-l vâri în traistă. Trebuia să fii prea neîndemnatic ca să dai greș.

Tatăl meu, spre marele haz al strengarilor, n-o brodea niciodată. Își bătea joc de el, îl tachinău. Puțin îi păsa. Continua să se arunce cu cazarul său asupra tuturor buruienilor care se mișcau sau nu în preajma lui.

După un ceas de pescuit ne reîntorceam la bordeiele noastre cu sacii doldora de pește. Tata nu aducea nici un chitic! Cum îl vedea, mămuca îl sfătuia să stea acasă, să se ocupe cu săratul peștelui, să prepare mâncarea, să spele rufele și să cânte din fluier.

Vorbele ei mă umileau până la lacrimi: un bărbat nu face pe spălătoareasa și nici pe bucătăreasa! Dar tata n-avea nimic bărbătesc într-însul: era o femeie blandă, cu niște mustăți mari, negre, ochi adânci și galeși, totdeauna pironiți asupra fluierului său, de unde scotea, cu degetele-i noduroase, melodii ce răsunau în depărtări și

făceau pe câini să latre în nopțile tăcute. În schimb, când prepara un borș sau o plachie de pește sau spăla rufe, cea mai bună gospodină putea să vie să-i ceară sfatul. Din păcate, își băteau totuși joc de dânsul, deoarece unui bărbat nu-i șade bine să facă treburi femeiești.

În clipele acelea m-aș fi bătut cu tot satul, căci bietul tata nu răspundea niciodată cu înjurături și răbda în tăcere. Trădând un ușor zâmbet, se îndrepta spre Borcea, cu căciula țuguiată dată mereu pe ceafă, cu nădragii rupti, totdeauna în vine, cu opincile târșâinide, cu gâțul lui lung și cu minunatul caval de care nu se lipsea niciodată, căci îl răzbuna de această viață păcătoasă, frumoasă și tristă.

Uneori îi luam urma, într-ascuns, deoarece îi plăcea să fie singur. În serile calde, când tăcerea se amesteca cu miroslul nămolului, îl simteam stând pe un trunchi de salcie dezrădăcinată. Şi după o doină ce-ți tăia răsuflarea, îi auzeam vocea înceată și melodioasă, care îngâna neuitatul cântec din țara Oltului:

Foaie verde d-avrămeasă
ila, ila, la!
Au plecat olteni la coasă;
au rămas oltenice,
și-au umplut cărciumile.

Da, oltenii pleacă întotdeauna, pentru „coasă” și alte nenumărate nevoi, lăsând în urmă pe oltence care „umplu cărciumile”, ceea ce nu-i chiar atât de adevarat. Tata, de pildă, n-a făcut cum zice cântecul. Plecând și-a luat olteanca și comoara, adică pe mine. Din pricina asta mama ținea la el mult de tot. Mi-o mărturisea chiar ea, la pescuit, când, văzându-i picioarele cu vinele grozav de umflate, o întrebam de ce-i lasă tatii treburile cele mai ușoare:

– Fiindcă îl iubesc, dragul meu... Dumnezeu l-a făcut aşa și mi l-a dat de bărbat. Nu e vinovat cu nimic săracu’.

*

Iată cum trăiam la Lăteni.

Aveam pe atunci nouă ani. Cu mama, care nu se arăta niciodată obosită, mergeam împreună la pescuit, fie în vremea revărsării

apelor – când crapul ne bătea la ușă – fie în celealte luni ale anului, când trebuia să-l căutăm în Borcea.

Pe Borcea nu mai era vorba de pescuit cu cazanul, ci cu chipcelul, prostovoul, plasa sau vârșiile, adesea chiar cu năvodul, în tovărășia altor pescari.

Trebuia să vezi această femeie-pescar, ca să-ți dai seama ce înseamnă o olteancă ce-și iubește bărbatul! Mai ales când arunca prostovoul roată – cu mâncile sufletecă până la umeri, fusta ridicată sus de tot, părul strâns bine într-o basma, ochii, gura, nările adulmecând nesfârșitul bălților – ai fi zis că s-a pornit să scoată tot peștele din Borcea.

– Halal aşa nevastă! strigau pescarii, văzând-o.

Nici unul dintre noi nu eram convinși că merită cumva să te spetești prea mult pe lumea asta. Munca nu duce la nimic.

În vreme ce pescuiam cu mama – și eu, la rândul meu, îmi scoteam partea de pește – tata, acasă, săra de zor, umplea hârdaiele, zvânta peștele pătruns bine de sare și-l pregătea de vânzare!

Vânzarea!... Să vă ferească Dumnezeu de-o astfel de vânzare. Cinci până la zece lei suta de kilograme, livrate cu toptanul direct la negustorul hrăpăreț. Și tot erai mulțumit, numai să scapi de pește, fiindcă nu mai știai unde să-l pui! Ne strivea, se strica și se împuțea, după ce trebuise să ne bălăcim în mațele lui până la gleznă, în timpul când îl săram. Da, cinci până la zece lei suta de kilograme. Muncă pentru stat, ca să-i cumperi tonele de sare. Din tot acest pește care se strica și pe care trebuia să-l aruncăm în Borcea – de unde mama îl scotea cu atâtă bărbătie și nădejde într-o zi mai bună! – nu ne rămânea nici măcar cu ce să cumpărăm un lanț la câini sau o baniță de mălai. Desigur, zicătoarea populară avea dreptate:

Bună țară, rea tocmeală,
Hâț-o-n cur de rândueală.

Asta era: țară bogată, rău organizată și rău guvernată. Mama o știa ca orice țăran român.

În lungii săi ani de vagabondaj, de la un capăt la celălalt al Munteniei, avusese ocazia de mii de ori să constate cât de mizerabilă era viața băstinașilor. Departe de apă și prea săraci ca să-și plătească o bucătică de carne, trăiau numai cu mămăligă și

verdețuri¹, în timp ce milioane de kilograme de pește zăceau, se pierdeau și se stricau pe sutele de kilometri parcursi de Dunăre, de brațele și afluenții săi. Dar cum să transporti această mană cerească, de vreme ce trei sferturi din țară e lipsită de comunicații, azi ca și acum o mie de ani?

Atunci mama avu o idee pe care și-o realiză, fără să ne spună. Economisind pe ascuns bani, îndopându-ne cu pește și nimic alt decât pește – rareori un bot de mămăligă și mai rar un codru de pâine – izbuti în timp de un an să adune o sută de lei și să cumpere, de ocazie, o mărțoagă și o căruță, la care două din roți se bălbăneau gata să se desprindă.

– Uite, îi spuse tatei, o să te duci tu și băiatul să bateți satele cu asta, văzând pește sărat...

– Cu asta? suspină tata, galben, să străbat Bărăganul cu asta...

Măsura cu privirea gloaba jigărită și harabaua ieșită din țățâni.

– Vrei să mă întovărășești, puiule? îmi spuse.

Ce întrebare! Nu numai că voiam, dar eram încântat! Să văd Bărăganul! Acest „pământ fără stăpân“, această obsesie a oricărui copil! Și mai ales să pot alerga, în sfârșit, și eu după ciulinii lui, despre care prietenii de joacă îmi istoriseau minuni, să zbor odată cu țărâna lui, purtată de vânt.

– De ce să nu încercăm? spusei grav, stăpânindu-mi bucuria. Ce avem de pierdut?

– La dracu. Mai întâi calul; apoi căruța și pe urmă chiar pe noi! Vom fi înghițiti de Bărăgan!

Înghițiti de Bărăgan! Mă înflorai. Cât o doream!

A doua zi, în zori, am pornit, luând cu noi cele de trebuință, adică mai nimic. Buna noastră mămucă, plânsă, prăpădită, de parcă ne-ar fi trimis la moarte, ne întovărăși pe jos până în pragul Bărăganului, acolo unde șoseaua care merge de la Brăila la Călărași, sfiindu-se de pustietate, o ia de-a lungul Borcei.

Acolo, ea ne îmbrățișă, cu fața scăldată în lacrimi și brăzdată de zbârcituri, deși nu avea încă treizeci și cinci de ani. Avu o mângâiere

¹ După aprecierea marelui critic și sociolog Dobrogeanu-Gherea, hrana zilnică a țăranului nostru se ridica la 35 de bani, înaintea primului război mondial – vezi „Neiobăgia“ (Nota autorului).